

SLOVNICNI DEL IZPITA

RAZVOJ JEZIKA

INDOEVROPSKI PRAJEZIK

Znanstveniki mislijo, da imajo vsi evropski jeziki enakega prednika - Indoevropski prajezik. Govorili naj bi ga sredi 3. tisočletja pr. n. st. na območju od Karpatov do notranjosti Azije. Iz tega jezika naj bi se razvili torej skoraj vsi evropski jeziki razen ugrofinskih (finscina, madzarscina), tatarskih (turscina) in predindoevropskih (baskovscina), ki se imenujejo neindoevropski jeziki.

Indoevropski prajezik se deli na KENTUMSKO in SATEMSKO skupino.

KENTUMSKA SKUPINA:

Kentumska ali zahodna skupina izgovarja številko 100 s prvo crko K ali H. Sem spadajo germanski, keltski, romanski in grški jeziki.

SATEMSKA SKUPINA:

Satemska ali vzhodna skupina izgovarja številko 100 s prvo crko S ali Š. Sem spadajo vzhodni, zahodni in južni slovanski jeziki ter indijski, iranski, armenski, baltski in albanski jeziki.

ZANCILNOSTI PRASLOVANSCINE:

Iz praslovanščine (2. in 3. st. nasega stetja) izhajajo slovanski jeziki. Njeno območje je bilo med Baltikom in Crnim morjem med Dnjeprom, Dnjestrom in Vislo. Glasoslovje pri praslovanščini ima naslednje lastnosti, ki so jih nekateri slovanski jeziki obdržali, slovenščina pa ne:

- trd in mehčan izgovor samoglasnikov (l - l')
- zakon o odprtih zlogih; vsak zlog se je moral končati na samo glasnik; veljalo tudi v stari cerkveni slovanščini
- nekateri fonemi, ki jih slovenščina nima (jor, jer, dolgi e - jat, ...)
- dva različna l: i - mehki; y - trdi
- nosna samoglasnika: e in o (peta, roka)

SLOVANSKI JEZIKI:

Slovanski jeziki izhajajo iz praslovanščine. Delijo se na tri skupine:

- VZHODNA (ruski, beloruski, ukrajinski)
- ZAHODNA (poljski, ceski, slovaski, luziskosrbski)
- JUŽNA (slovenski, srbohrvaski, makedonski, bolgarski)

ZIVI IN MRTVI JEZIKI

Danes poznamo okoli 100 000 jezikov, vendar je živih le okoli 4000. Od mrtvih jezikov poznamo predvsem latinski in starogrski jezik. Mrtvi jezik je tudi stara cerkvena slovanscina. Mrtvi jeziki so bili osnova danšnjim živim jezikom.

ZGODOVINA SLOVENSKEGA JEZIKA

STARA CERKVENA SLOVANSCINA

To je jezik v katerem sta duhovnika Ciril in Metod napisala 1. slovenske knjige (okoli leta 860). V ta jezik sta prevedla najpotrebnejše evangelije za svoj poklic. Za zapis sta izumila novo pisavo - GLAGOLICO (glagolati - govoriti). Kasneje Glagolico zamenja Cirilica (po bratu Cirilu). Najstarejši ohranjeni zapisi so Zografski evangeliji, ki so shranjeni na otoku Atosu.

Slavisti (Kopitar, Miklosic, Vatroslav Jadic) so se veliko prepirali kateremu jeziku je najbolj podobna Stara cerkvena slovanscina, saj so omenjali tudi jezik panonskih Slovencev, Staro slovenski jezik, jezik makedonskih Slovanov.

BRIZINSKI SPOMENIKI

Nastali so v 10. stoletju, nasli pa so jih v Freisingu (Brizin) v Zborniku srednjeveskih latinskih rokopisov. Spomeniki obsegajo troje zapisov: 1. in 3. sta obrazec splosne spovedi, 2. pa je pridiga o grehu in pokori.

Jezik v njih je v bistvu že samostojen, a ne vsebuje narecij in tujk. Prvi jih je izdal Jernej Kopitar leta 1836 v knjigi GLAGOLITA CLOZIANUS.

SLOVENSKI PISANI JEZIK V SREDNJEM VEKU

V tem obdobju se zacenjajo prvi zapisi v Slovenskem jeziku. Pisci teh tekstov so bili v glavnem tuji menihi (Nemski, Ceski). Vsi ti zapisi so obrednega in poucnega znacaja. Obliko tekstov so dolocili z vsebino, pomemben pa je tudi slog in jezik ter seveda tudi to, da so to edine price o razvoju Slovenskega jezika v Srednjem veku.

Iz tega obdobja so se ohranili Brizinski spomeniki, Rateski, Stiski, Starogorski rokopisi.

NASTANEK SLOVENSKEGA KNJIZNEGA JEZIKA V SREDNJEM VEKU

To je v casu vzpona protestantizma (Martin Luthr). Pri nas so protestantizem zatrl se preden je sploh prisel do izraza.

Leta 1550 je Primoz Trubar izdal prvi slovenski knjigi (KATEKIZEM in ABECEDNIK). S tem je osnoval slovenski knjizni jezik. Protestantiski pisci so

napisali precej knjig, med njimi predvsem Dalmatinov prevod svetega pisma in Bohoriceva slovnica slovenskega jezika (ZIMSKE URICE). V tem času protestantizem ze ugasa, zato morajo vsi protestantje iz Ljubljane, in povrne se krscanstvo, v casu katerega unicijo vse kar je bilo protestantskega. V knjizevni jezik je bila povzdignjena osrednja slovenscina, ki se je gojila zlasti v Ljubljani, in je kasneje dobila tudi svojo pisavo (Bohoricica), ki se je ohranila do sredine 19. stoletja.

NEENOTNOST SLOVENSKEGA KNJIZNEGA JEZIKA V 19. STOLETJU

To je bil za jezik zelo nemiren cas. Vanj so bile sprejete t. i. nove oblike, hkrati pa so se razvili razni zvrstni jeziki (casnikarski, strokovni in pripovedni). V tem stoletju je jezik v slovnici opisal Jernej Kopitar, umetnisko pa ga je potrdil France Preseren. Hkrati so izhajale tudi Bleiweisove Kmetijske in rokodelske novice. Slovenscina tudi pocasi izpodriva nemscino (sola, gledalisce, uradi in javnost). Nekateri so se zavzemali za zdruzitev z ruscino ali hrvascino, vendar je zmagala pametnejša misel. Proti koncu stoletja je bil boj za slovenski knjizni jezik dobljen. Dobili smo Slovenski pravopis (Levec), pesnistvo (Kette, Murn, Zupancic), pripovednistvo (Cankar, Milcinski) in dramatiko (Cankar).

RAVNINE JEZIKA

Jezikovne ravnine odkrivamo tako, da besedila in njihove clene razclenjujemo na cedalje manjše dele glede na njihovo vlogo, ki jo posamezna jezikovna znamenja opravljajo, ko se povezujejo v smiselna sporočila.

1. POMEN POVEDI:

Ugotovimo ali je poved smiselna ali ne.

2. BESEDOSLOVNA RAVNINA:

Ugotovimo kaj pomenijo posamezne besede, ki so deli povedi.

3. SKLADENJSKA RAVNINA:

Tu opazujemo stavcno zgradbo proste povedi, stavcnih clenov in besednih zvez ter prirednih in podrednih stavcnih zvez in tudi upovedovalno stalisce govorca, besedni red, ...

4. OBLIKOSLOVNA RAVNINA:

Opazujemo obliko posamezne besede v povedi glede na spol, stevilo, sklon, cas, osebo, ...

5. GLASOSLOVNA RAVNINA:

Ta ravnina združuje glasovna znamenja, glasovne enote, pravila povezave glasov v zloge, pravila o sklopih glasovnih enot v zlogu in besedi, besedni naglas in fonetiko.

GLASOSLOVJE

FONEMI:

Fonemi ali razlocevalni glasovi so glasovi s katerimi lahko razlocujemo pomene

besed: KOSA ali KOZA.

Slovenski jezik ima 29 fonemov, ki se delijo na:

- samoglasnike (vokale)
- soglasnike (konsonante); le-ti pa se na zvočnike in nezvočnike

CRKA:

Glasove zapisujemo s crkami. Slovenska beseda ima 25 crk za 29 glasov. Crke se delijo na iste skupine kot fonemi.

PISAVA:

V pisavi so lahko te crke male (a) ali velike (A). Pisava, ki jo uporabljamo se danes imenuje GAJICA. Za rabo crk v pisavi obstajajo določena pravila.

SAMOGLASNIKI:

Poznamo 8 samoglasnikov (a, e, i, o, u + polglasovi). Le-ti so lahko naglaseni ali pa nenaglaseni.

NAGLASEVANJE: Besede so v glavnem naglasene. Tiste, ki niso naglasene imenujemo NASLONKE. Naglas v Slovenscini ni vezan na noben zlog v besedi, odvisen je samo od pomena besede (lahko je na vseh zlogih).

SOGLASNIKI:

Delimo jih na ZVOČNIKE (m, l, n, r, j, v - mlinarjevi) in na nezvočnike. Slednji pa se delijo na NEZVENECE (p, t, k, c, č, f, s, š, h) in ZVENECE (b, d, g, dz, z, ž).

ZLOG:

Od zlogov je odvisna deljivost besed.

Zlog je skupina besed zbranih okrog samoglasnika. Razvrstitev: NZSZN = kramp. Če besede delimo mora ostati na vsaki strani deljaja vsaj po en zlog. Soglasniški sklop vedno zdelimo (son- ce).

ZAPISOVANJE GLASOV:

Pomenske dele besed (morfeme) zapisujemo enako; npr.: golobi [b] - izg.: golob [p], golobček [p].

ZAPISOVANJE ZVOČNIKOV:

Pri nezvocnikih zapisujemo znamenje za glasovno razlatico, ki jo izgovarjamo pred samoglasnikom (koNJ - izg.: koN).

- OU (govor) pisemo kot OL (bOLha - izg.: bOUha);
- V pisemo, ko gre za gibanje v notranjost (Vdети,...);
- U pisemo, ko gre za odmikanje, dovršitev (Ubezati, Usesti se,...).

ZAPISOVANJE NEZVOCNIKOV:

Pri nezvocnikih zapisujemo crko za glas, ki ga izgovarjamo pred samoglasnikom ali zvocnikom (medveD - izg.: medveT). Če sta na morfemski sivi dva enaka ali podobna soglasnika zapisujemo oba, ceprav navadno v izgovoru ne slisimo obeh (oDDih - izg.: oDih).

OBLIKOSLOVJE

BESEDNE VRSTE

Razvrscamo jih glede na skladenjsko vlogo, pregibnostin pomen!

Pomen ali pregibanje omogocajo razne porazdelitve:

- GLAVNE BESEDNE VRSTE:

sam.b., prid.b., glaglol, prislov, povedkovnik

SAMOSTALNISCHE BESEDE DELIMO NA:

samostalnik, samostalniski zaimek in posamostaljene prid. besede

PRIDEVNICHE BESEDE DELIMO NA:

pridevnik, pridevniski zaimki in stevniki

- SLOVNICHE BESEDNE VRSTE: clenek, veznik, predlog, prislov

- MEDMET

OBLIKOSLOVNI MORFEMI

MORFEM: najmanjsi pomenski del besede

SAMOSTALNISCHE BESEDA

VRSTE SAMOSTALNISCHE BESED:

-samostalnik (osebe, zivali, rastline, predmeti, pojmi)

-samostalniski zaimek (zamenjuje samostalnik)

SAMOSTALNIK:

-VRSTE SAMOSTALNIKOV:

-lastna imena (vel. zacetnica); deli se jih na:

imena oseb, bajeslovnih bitij, zivali, imena krajev in drugih ozemeljskih pojavov, imena knjig in casopisov

-obcna imena:

so stevna ali nestevna, deli se jih na: snovna, skupna in pojmovna

SPOL, STEVILO, SKLON,...

-SKLANJATVE:

Poznamo več sklanjatvenih vzorcev. Razvrstimo jih glede na SPOL IN KONCNICO V RODILNIKU EDNINE.

moske sklanjatve:

- 1.m.skl.:korak-0, korak-a, korak-u,...
- 2.m.skl.:vojvod-a, vojvod-e, vojvod-i,...
- 3.m.skl.:sklanjanje kratic-BREZ KONCNICE
- 4.m.skl.:dezurn-i, dezurn-ega, dezurn-emu,...

zenske sklanjatve:

- 1.z.skl.:lip-a, lip-e, lip-i,...
- 2.z.skl.:perut-0, perut-i, perut-i,...
- 3.z.skl.:imena, ki se ne končujejo na A + priimki zensk;
BREZ KONCNICE
- 4.Z.SKL.:dezurn-a, dezurn-e, dezurn-i,...

srednje sklanjatve:

- 1.s.skl.:mest-o, mest-a, mest-u,...
- 3.s.skl.:redki samostalniki, ki se sklanjajo samo v besed   nih zvezah
s koncnico 0 (npr.:doma)
- 4.s.skl.:samostalniki, ki so po obliki pridevniki (belo,
belega,...)

SAMOSTALNISKI ZAIMEK:

Zamenjuje samostalnik oziroma samostalnisko besedo. Izjemi sta sam. z. za prvo in drugo osebo (jaz, ti), ki imenujeta govorečega oziroma ogovarjanega! Deli se jih na: OSEBNE ZAIMKE (jaz, ti, on,...) in POSAMOSTALJENE PRIDEVNISKE ZAIMKE (vsak).

OSEBNI ZAIMEK:

Zaznamuje udeležence v pogovoru (jaz, ti, on).

-povratni osebni zaimek (SEBE, SE): je zamena os. z., rabi se kot predmet ali prislovno določilo

Raba: ce se sprasujemo po osebku (drugace ga izpuscamo) in takrat, ko ne gre za ločevanje ljudi drug od drugega, ampak za to, da ločimo spol ali stevilo.

PRIDEVNISKA BESEDA

V stavku je pridevniska beseda lahko kot: prilastek, povedkovo določilo, povedkov prilastek.

Delimo jih na: PRIDEVNIKE, DELEZNIKE, STEVNIKE IN PRIDEVNISKE ZAIMKE. Pridevniska beseda se v spolu, sklonu in številu ujema s samostalnisko besedo.

PRIDEVNIK:

Poznamo tri vrste pridevnikov: kakovostni, vrstni in svojilni

Določna in nedoločna oblika pridevnika: določno rabimo, da označimo že znano lastnost; npr.: Blaz ima siv in rjav plašč. Sivi je oguljen. Določno obliko prepoznamo po končnici I.

Sklanja se jih po vzorcu 4. sklanjatve samostalnikov.

Stopnjevanje: osnovnik, primernik, preseznik

Primernik lahko rabimo tudi brez primerjave, takrat izraza srednjo mejo med osnovnikom in preseznikom.

Visoka stopnja-ELATIVNO STOPNJEVANJE: fantastično, prelepo,...

STEVNIK:

Kolicinski stevnik: glavni (en, dva,...), locilni (dvoje, petero,...), nedoločni (dosti, več,...)

Povedo nam koliko predmetov imamo.

Vrstni locilni, množilni, vrstilni stevnik so se ostali stevniki.

PRIDEVNISKI ZAIMEK:

Poznamo kolicinski, vrstni, svojilni in kakovostni pridevniski zaimek. Le-ti pa imajo se vsak svojo podvrsto:

- vrstni, kolicinski in kakovostni:

vprasalni, oziralni, oziralno poljubnostni, nedoločni, poljubnostni,

nikalni, celostni, mnogostni, istostni, drugostni in kazalni

- svojilni:

ima poleg že vseh prej nastetih podvrst se osebni svojilni zaimek

GLAGOL

V stavku je to večinoma povedek ali jedro povedka. Po njem se sprašujemo: KAJ KDO DELA ali KAJ Z NJIM JE?

Glagol izraza: dejanje, stanje, dogajanje, zaznavanje, spreminjanje, obstajanje,...

GLAGOLSKI VID:

To so slovnične kategorije glagola. Poznamo:

- dovsrne gl.: dogajanje je po trajanju omejeno (Kaj je storil?)

- nedovrsne gl.: dogajanje je po trajanju neomejeno, ob njih so navadno glagoli začetka (Zacel je delati!)

PREHODNOST:

-PREHODNI GLAGOLI:

Dejanje prehaja na predmet (Andrej je udaril Matjaza)

Iz njih dostikrat tvorimo neprehodne glagole z besedo SE (Klop se unčuje).

Po njih se sprasujemo: kdo-kaj, koga-cesa,...

-NEPREHODNI GLAGOLI:

Dejanje ne prehaja na predmet (Matjaz je oblezal.). Stavki z glagolom v neprehodni obliki imajo samostalnik v imenovalniku. Sem spadajo glagoli STANJA IN GIBANJA (sedim, spim,...). Iz prehodnih delamo neprehodne z predpono ali predlogom (hoditi - prehoditi).

GLAGOLSKE OBLIKE:

SEDANJSKE:

Glagoli na: -am, -em, -jem, -im, -m.

NEDOLOCNISKE:

Glagoli na: -ati, -eti, -iti, -s-ti, -c-i, -i,a,u-ti.

ZLOZENE:

Iz opisnih deleznikov na -l ali na -nt in pomožnih glagolov biti, kot npr.: delal sem, delal bom, tepen sem, tepen sem bil, tepen bom.

SPREGANJE:

Sprega se v osebi in številu.

CAS:

Sedanjik: sedanjost, preteklost, prihodnost, brezčasnost

Preteklik: preteklost, sedanje stanje, ukaz

Prihodnjik: prihodnost, domnevno ugotovitev

Predpreteklik: dogodek pred drugim preteklim dogodkom, stanje v preteklosti

NAKLON:

POVEDNI NAKLON:

Uresnicuje tako kot umisljeno (Fantje postavljajo sotor).

POGOJNI NAKLON:

Izraza možno sedanje ali neuresniceno preteklo dejanje. To je lahko tudi deleznik na -l+BI ali BIL. Hkrati izraza tudi omiljeno izjavo (Rekel bi, da to ni res).

VELELNI NAKLON:

Izraza željo, da dejanje izvrši ogovorjeni. Izrazamo z velelnikom (delaj, delajmo).

NACIN:

TVORNIK (aktiv):

Vrsilec dejanja je osebek, od dejanja prizadeti pa predmet (Ucitelj je pohvalil učenca).

TRPNIK (pasiv):

Od dejanja prizadeti je osebek, vrsilec pa je prislovno določilo ali pa je kar izpuscen (Učenec je bil pohvaljen (od ucitelja)).

NEOSEBNE GLAGOLSKE OBLIKE:

NEDOLOCNIK:

To so glagoli na: -ti, -ci

So ob naglasnih, farsnih, naklonskih in ob glagolih zacetka ter nehanja in ob drugih

glagolih ter izrazih.

NAMENILNIK:

To so glagoli na: -t, -c

Uporablja se ob glagolih premikanja (grem delat).

DELEZJA IN DELEZNIKI:

-DELEZJE:

Glagol v nepregibni, prislovni obliki. Poznamo delezja na:

- -oc, -ec, -aje (kazoc, zelec, nakupovaje)

- -si (prisedsi, vstopivsi, zacutivsi)

-DELEZNIK:

Glagol v pregibni, pridevniski obliki. Poznamo deleznike na:

- -cc, -a, -e (plapolajoca, govoreca, drzec); v spolu, sklonu in številu se ujema s samostalnikom

- -ssi, -a, -e (vstopivsa gosta, bivsi ravnatelj)

Opisni deleznik na -l: pocesal, pogladil, pognal

Deleznik stanja na -l: ogorel, pregorel, otekle roke

Trpni deleznik na -n/-t: premagan, premescen, pripravljen

Deleznik stanja na -n/-t: zidan, priprt, oblecen

-GLAGOLNIK:

Glagolnik je iz glagola izpeljana sam. b.: cviliti=cviljenje

PRISLOV:

V stavku je lahko: prislovno določilo ali pa prilastek. To je besedna vrsta po kateri se sprašujemo KJE, KAM, OD KOD, KDAJ, ZAKAJ, CEMU, KAKO, KOLIKO, ...

Poznamo:

- KRAJEVNI (kje, kod, kam)

- CASOVNI (kdaj)

- VZROCNOTNI (zakaj, kljub cemu)

- LASTNOTNI (kako, koliko, kolikokrat, kolikic, glede na kaj)

Stopnjujemo lahko prislove, ki izražajo NACIN in KOLICINO (visoko, visje, najvisje)

PREDLOG:

Predlog ali prepozicija je beseda za izražanje razmerja med neenakovrednimi besedami ali besednimi zvezami.

Predlogi, ki se vežejo na določen sklon:

- ROD.: brez, do, iz, od, z/s, za

- DAJ.: h/k, proti, kljub

- TOZ.: cez, skozi, zoper, po

- TOZ. IN MEST.: na, ob, v

- TOZ. IN OR.: med, nad, pod, pred, za

- MEST.: o, pri, po

- OR.: z/s

VEZNIK:

Vezniki so nepregibne besedne vrste, ki izražajo razmerje med enakovrednimi besedami ali stavki ali pa razmerje med neenakovrednimi stavki zložene povedi.

Veznike med stavki imenujemo STAVCNI, med besedami pa NESTAVCNI.
npr.: pa, toda, in, ali, ce, ki, ko, ker, da, ter, ceprav, dasi, ako, cetudi

CLENEK:

So nepregibne besedne vrste, niso stavčni členi, so znanilci nekega drugega stavka, po njih se ne moremo vprašati, lahko jih samo nadomestimo s stavkom.
Npr.: SPET dezuje. Dezuje, prej nekaj časa ni.
To so: spet, tudi, seveda, samo, menda, se, ze, celo

MEDMET:

Medmeti (INTERJEKCIJE) so besede stavki - PASTAVKI. Izražajo človekovo razpoloženje, posnemajo naravne glasove, ipd.
Razpoloženjski medmeti izražajo začudenje, ravnodusje, nejevoljo, veselje,... Ker so pastavki, je za njimi glasovni premor, v pisavi pa vejica. Iz nekaterih razpoloženjskih medmetov se izpeljujejo glagoli (jav - javkati).
Posnemovalni medmeti posnemajo glasove človeka, zivali, naprav, ... Pogosto so iz njih izpeljani glagoli. Ob glagolih oglašanja pa se medmet sprevrže v povedkovnik (Puska je rekla BUM).

PREDIKATIV:

To so besede, ki se rabijo samo kot povedkova določila (npr.: soparno je, v pretekliku pa; soparno je bilo). Zaznamujejo naravne pojave, stanje in razpoloženje:
- v naravi: bilo je vetrovno (dezevno, mokro, ...);
- stanja in razpoloženja zunanjega in notranjega okolja: dobro je, dolgocasno, veselo, vsec;
- vrednotenje: cudno je (zadusno, grozno, krasno)

BESEDOSLOVJE

GLASOVNA PODOBA BESEDE:

Beseda - LEKSEM je najmanjša samostojna jezikovna enota s svojim pomenom. Besede so samostojne, če med njih lahko vrinemo novo besedo (na glas - na VES glas)!

POMEN BESED:

ENOPOMENSKE BESEDE so strokovne besede; npr.: glagol, sonet, ...
VECPOMENSKE BESEDE: prvi pomen je osnovni, drugi pa so navadno preneseni ali zamenjani; npr.: buca (na njivi) - buca (glava).

STILNA ZAZNAMOVANOST BESED:

EKSPRESIVNO - CUSTVENO: To so ljubkovalne ali slabsalne. Izraza se z obrazili, prenesenim pomenom ali s posebno besedo.

ZVRSTNO:

- zborna: se v glavnem pisejo, ne pa tudi vsak dan govorijo
- pogovorno: se predvsem govorijo, niso pa zborne
- slengovski izrazi: nastajajo iz teznje duhovitih ljudi, da vsakdanje izraze zamenjajo nenavadni in presenetljivi
- strokovni: so nezaznamovana strokovna poimenovanja
- zargonizmi: neuradni nazivi za strokovne izraze

CASOVNO: starinske, nove, casovno nezaznamovane

PREVZETE BESEDE:

Poznamo dve stopnji prevzetosti:

- beseda se prilagodi SLO v pisavi, izgovorjavi in pregibanju; to so SPOSOJENKE
- tujke + tuja lastna imena, ki so SLO prilagojeni le deloma (pisemo po tujih pravilih, izg. po SLO; npr.: Washington)
- KALKI - besede so narejene po tujih vzorcih (avtocesta - auto bahn)
- CITATNE BESEDE - tujejezicni navedki z vsemi pisemenimi in govornimi in drugimi značilnostmi

Prevzete besede nam pomagajo poimenovati pojave iz nasega okolja. Nekatere so odvec, saj imamo ustreznejse domace izraze. V glavnem smo prevzemali iz: AN, FR, NE, IT, LAT, SH).

STALNE BESEDNE ZVEZE:

To so fraze (Metati polena pod noge). Jemljemo jih cele iz svojega spomina. Sem spadajo tudi rekla (Beseda ni konj) in recenice (Jabolko ne pade dalec od drevesa).

BESEDOTVORJE

PODSTAVA IN OBRAZILO:

Del besede, iz katerega tvorimo novo besedo, imenujemo PODSTAVA, del, s katerim jo tvorimo pa OBRAZILO.

Npr.: miz - ica

podstava obrazilo

Na stiku med podstavo in obrazilom pogosto prihaja do glasovnih premen. Npr.: knjiga - knjizica.

Na ta način tvorimo besede vseh besednih vrst (sam., gl., ...).

BESEDOTVORNE VRSTE:

IZPELJAVA:

To je tvorba iz enobesedne podstave z desnim obrazilom.

Npr.: pis - ec ... pisec

SESTAVA:

To je tvorba iz enobesedne podstave z levim obrazilom (predpono).

Npr.: na - pisati ... napisati

ZLAGANJE:

To je tvorba iz večbesedne podstave z vmesnim samoglasnikom.

Npr.: knjig - o - vez - 0 ... knjigovez

SKLAPLJANJE:

To je tvorba iz večbesedne podstave s preprosto strnitvijo.

Npr.: na to ... nato

MESANE TVORBE:

- krnitev + sklapljanje: Organizacija Združenih Narodov ... OZN

- krnitev + izpeljava: Stanislav ... Stan- + -ko ... Stanko

KONVERZIJA:

To je postopek, kjer besedo iz ene besedne vrste uvrstimo v drugo besedno vrsto in ji zaradi tega spremenimo slovnične lastnosti (spol, število, ...). Zaradi tega se spremeni tudi predmetni pomen besede. Konverzne tvorjenke nastajajo iz:

- pridevnikov: dezurni učenec ... dezurni

- prehajanje občnih imen v lastna: otok (del kopnega obdan z vodo)
... Otok (Velika Britanija)

- prehajanje med samimi lastnimi imeni: včasih je kraj poimenovan po osebnem imenu (Vas, kjer živijo Bertoki, se imenuje Bertoki)

SKLADNJA

SKLADENJSKE VLOGE BESEDNIH VRST

SAMOSTALNISKA BESEDA: pove nam, v zvezi s kom se odvija dogajanje, na kaj se nanasa glagol

PRIDEVNISKA BESEDA: nam podrobneje opiše samostalnisko besedo in njene lastnosti

GLAGOL: nam pove, kaj se godi oziroma kaj se z osebkom dogaja

STAVEK IN POVED

Skladnja nas uči družiti besede v besedne zveze in stavke.

POVED: je zaključeno sporočilo ali zaključen del sporočila

Poznamo pripovedne, vprašalne, zveljavne in veljavne naklone povedi.

STAVEK: je najbolj običajna zveza besed

NEGLAGOLSKI STAVEK:

To je stavek, kateremu ni glagola in so besede zbrane okrog neosebne glagolske oblike. Imenujemo ga tudi POLSTAVEK (iz njega lahko razvijemo tudi glagolski stavek).

PASTAVEK: to je beseda, ki je lahko sama zase stavek (npr.: Ha!)

ENODELNI STAVEK:

V tem stavku ni osebkov, ker sploh ni vrtilca dejanja ali nosilca trajanja; npr.: Dezevalo je.

PROSTA IN ZLOZENA POVED:

Iz prostih (enostavnih) povedi lahko sestavimo zloženo (večstavnico) poved.

RAZDRUZENA POVED:

To je poved, ki je glasovno pretrgana, smiselno pa tvori celoto.

STAVCNI CLENI

Stavčni členi so: osebek, povedek, predmet in prislovno določilo.

POVEDEK IN OSEBEK:

Stavčni glavni člen. Po povedku se sprašujemo: kaj kdo dela ali kaj z njim je.

Po osebkem pa se sprašujemo: kdo ali kaj.

Povedek in osebek sta lahko iz ene ali več besed.

POVEDKOVO DOLOCILO:

To ni samostojni stavčni člen, ampak samo del zloženega povedka.

Npr.: Luka leži v postelji.

Luka leži.

PREDMET:

Je stavčni člen, po katerem se sprašujemo: koga - česa, komu - čemu, koga - kaj, o kom - čem, s kom - čim + povedek.

PRISLOVNO DOLOCILO:

Je stavčni člen, po katerem se sprašujemo:

- p. d. kraja: kam, kod, kje

- p. d. časa: kdaj

- p. d. vzročnosti:
  - a) vzroka: zakaj
  - b) namena: čemu
  - c) pogoja: s katerim pogojem
  - d) dopustitve: kljub čemu
- p. d. načina (lastnosti):
  - a) pravega načina: kako
  - b) primere: kako
  - c) posledice: kako
  - d) mere: koliko
  - e) oziroma: glede na kaj

PRILASTEK:

Je del stavčnega člena po katerem se sprašujemo: kaksen, kateri, cigav, koliko. Poznamo levi in desni prilastek. Če pa se kateri od teh dveh ujema z odnosnico tudi v spolu, sklonu in številu, pa sta to L in D ujemalni prilastek. Odnosnica pa je glavni oziroma pomenski del samostalnika.

POVEDKOV PRILASTEK:

Po njem se vprašujemo z vprašalnico: kaksen (kateri, cigav) ter povedkom in osebkom oziroma predmetom. Povedkov prilastek ne izraza stalne lastnosti osebkoma ali predmeta, ampak samo lastnost v trenutku glagolskega dejanja.

STAVCNA ANALIZA:

Povedi lahko analiziramo na več načinov:

- vejanata analiza
- podčrtovalna analiza
- zložene povedi pa tudi z znaki S

PODREDNO ZLOŽENA POVED

Stavka med seboj nista enakovredna, kar pomeni, da je en stavek nadrejen drugemu. Prvi stavek je glavni in lahko nastopa samostojno glede na pomen stavka, drugi je odvisni in opravlja vlogo stavčnega člena, pomensko dopolnjuje glavni stavek in ne more nastopati sam, ker je sicer pomensko nejasen. Ovisnikov je toliko vrst kolikor je stavčnih členov.

OSEBKOV ODVISNIK:

Odvisni stavek se nanasa na osebo (kdo ali kaj). Prepoznamo ga po veznikih: da, ce, ali.

PREDMETNI ODVISNIK:

Odvisni stavek se nanasa na predmet (koga - kaj, koga - kaj).

Vezniki: da, ce, ali

KRAJEVNI IN CASOVNI ODVISNIK:

Nanasa se na kraj oziroma čas dogajanja (kje; kdaj). Vezniki: ko, kadar, preden

VZROCNI IN NAMERNI ODVISNIK:

Nanasa se na vzrok ali namero (zakaj, čemu). Vezniki: ker; da

POGOJNI IN DOPUSTNI ODVISNIK:

Nanasa se na pogoj ali dopustnost (pod katerim pogojem, kljub čemu). Vezniki: če, ako; čeprav, četudi, dasi

NACINOVNI ODVISNIK:

Vprasanice: kako, koliko, koliko časa, glede na kaj. Vezniki: ne da bi, s tem da, kakor, kot, kolikor, dokler, da.

Namesto tega odvisnika se včasih uporablja tudi polstavek.

PRILASTKOV ODVISNIK:

Vprasanice: kaksen, kateri, cigav. Vezniki: ki, ker.

STOPNJE ODVISNIKOV:

Stopnja odvisnika je odvisna od tega, s pomočjo katerega stavka se sprašujemo po odvisniku. Če se po odvisniku sprašujemo z glavnim stavkom, je to odvisnik prve stopnje, če z drugim odvisnim stavkom, je to odvisnik druge stopnje,...

PRIREDNO ZLOZENA POVED

To so tiste povedi, kjer sta po dva stavka enakovredna (noben ni odvisen od drugega).

Nekatera priredja sestojijo iz več kot dveh delov. Če so deli priredja glavni in odvisni stavki, je to PRIREDJE PODREDIJ.

VEZALNO PRIREDJE:

To je zveza dveh ali več stavkov, ki izražajo soobstojanje ali zaporedje. Taki stavki so zvezani brez veznikov ali pa z vezniki: in, pa, ter. Pred temi vezniki ne pisemo vejice, razen če je ne zahteva vmesni odvisni stavek.

STOPNJEVALNO PRIREDJE:

To je zveza stavkov, v kateri naslednji stavek z vsebino presega prejšnjega. Stopnjevanje poudarjajo vezniki: ne - ne, niti - niti, ne samo - ampak tudi, tako - kakor tudi. Pred drugim delom prvih dveh veznikov vejice ne pisemo, pisemo jo samo pred drugim delom veznika "ne samo - ampak tudi".

LOCNO PRIREDJE:

Vsebine teh dveh stavkov se med seboj izključujejo ali zamenjujejo. Locilni vezniki so: ali, ali pa, ali - ali. Pred prvim ali vejice ne pisemo, razen če jo zahteva vmesni odvisni stavek ali kaj podobnega.

PROTIVNO PRIREDJE:

Je zveza pomensko nasprotujočih si stavkov. Protivni vezniki so: pa; vendar, toda, a; ampak, temveč, marveč; samo, le. Protivno priredje se da deloma izraziti tudi s podredjem.

VZROCNO PRIREDJE:

V tej zvezi drugi stavek vzročno pojasnjuje ali utemeljuje prvega. Tukaj vzročnost izražajo vezniki: namrec, saj in sicer. Isto lahko povemo tudi s podredjem, samo da uporabimo veznik KER.

POJASNJEVALNO PRIREDJE:

V tem primeru drugi stavek natančneje določa prvega. Vezniške besede so: to je, to se pravi, in sicer, in to; lahko se tudi zgodi, da veznika sploh ni. Pojasnilo se da izraziti tudi podredno.

POSLEDICNO ALI SKLEPALNO PRIREDJE:

Pri tem priredju drugi stavek podaja posledico ali logični sklep, ki izhaja iz vsebine prvega. POSLEDICO izražajo vezniki: zato, zatoorej, tako, pa; SKLEP pa veznik torej.

BESEDILOSLOVJE

JEZIK KOT SISTEM ZA SPORAZUMEVANJE

Jezik je urejen sestav znamenj za medsebojno sporazumevanje.

V Sloveniji so uradni jeziki: slovenscina, madzarscina in italijanscina. Znanje jezika je lahko aktivno (jezik znamo pisati, govoriti in ga razumemo) ali pasivno (jezik samo razumemo in ga znamo delno govoriti, ne znamo pa ga pisati).

PRAGMATICNA PRAVILA

To so pravila uporabe jezikovnih znakov. Izhajajo iz razmerja med uporabnikom jezikovnega znaka (družbo, narodno skupnostjo) in jezikovnimi znaki. Jezikovni znak tvori tri vrste razmerij:

- pomenoslovje (SEMANTIKA); pomen
- skladnja (SINTAKSA);
- pragmatika.

Poznamo dve pragmaticni okoliscini:

- gostitelj - gost; deli se na povedni (npr.: smeti) in velelni (npr.:morati) naklon;
- vprasanje kot prosnja; stavek zveni kot vprasanje, hkrati pa ogoverjenega tudi prosimo za tisto o cemer govori vprasanje.
- obljuba kot besedilotvorna vloga; to je ugotovitev, sestavljena iz dveh stavkov, kjer je ponavadi drugi stavek dopolnilo ali pojasnilo prvega (npr.: Knjigo ti kmalu vrnem. Se eno poglavje imam.)

NACINI POVEZOVANJA STAVKOV V BESEDILO

PONOVITEV:

Ta postopek je običajen v znanstvenih in strokovnih besedilih, kjer je enumnost sprejemanja vsebine zelo pomembna:

Primer:

Sodisca združenega dela imajo ... Pred temi sodisci...

SOPOMENKE ALI SINONIMI:

So besede, ki sicer isto pomenijo, nimajo pa enake tvarne podobe; npr.: dekle -

punca, in - pa, lep - krasen, ...

NADPOMENKE (HIPERNIMI) IN PODPOMENKE (HIPONIMI):

To je hierarhična povezava besed. Naprimer: MACKE proti RIS, LEV, DOMACA MACKA,... V tem primeru so macke hipernimi, ostale zivali pa hiponimi.

RABA PARAFRAZ KOT NAVEZNIKI:

Veliko se uporablja v publicistiki kot odprava ponovitev nanasalnic, ki so lastna, zalsti zemljepisna imena.

Primer: V Egiptu so piramide. V tej dezeli ob Nilu so tudi kamele.

PRONOMINALIZACIJA:

To je pozaimljanje, nadomescaanje besede ali besedne zveze z osebnim ali kazalnim zaimkom.

Primer: Takoj je vrgel kosilo psu, a tudi njemu ni bilo vsec. Zato ga je prevrnil.

RELATIVIZACIJA:

To je besedilotvorni postopek samo v tem smislu, da z njo gradimo bolj zgoscene povedi, vendar je enako kot pozaimljenja ne opravimo, ce zaradi nje nastopi besedilna nejasnost.

Primer: Pri njej so vsa zrna...

Pri tej mesanici so vsa zrna...

NAVEZOVANJE S PRISLOVI:

Navezovanje z zaimenskimi prislovi se od pravega pozaimlajnja loci po tem, da prislov kot naveznik ne izkazuje slovnicnega ujemanja z nanasalnico, ki ni beseda ali besedna zveza, ampak smisel celotne povedi.

Primer: Za pol ure se je zleknil na kavc, venadar ni in ni mogel zadremati. Zato je vstal, se okopal in si oblekel belo srajco.

CASOVNO SOSLEDJE:

Najbolj znacilna besedila za to so zivljenjepisi. Tako je v besedilih, kjer sosledje enot odraza casovno sosledje odsekov v resnicnosti. V zavesti pa lahko take enote poljubno prestavljamo. Tu sledimo avtorjevemu toku zavesti, prepuscamo se njegovemu vodenju in svojskemu umetniskemu dozivljanju resnicnosti.

VZROCNO SOSLEDJE:

Razumevanje dejanskega casovnega zaporedja dogodkov je tukaj le olajsano s slovnicnim sredstvom, to je s predpreteklikom, dejansko pa stavka veze v visjo enoto njuno vzrocno razmerje: padec v vodo je VZROK, premocenosta pa POSLEDICA, torej nekaj, kar je v casovnem smislu lahko le pozneje.

DRUZBOSLOVNO JEZIKOSLOVJE

RAZSLOJEVANJE JEZIKA

ZVRSTI SLOVENSKEGA JEZIKA

Zvrsti slovenskega jezika so funkcionalne, socialne in prenosniske.

SOCIALNE ZVRSTI:

Delijo se na: knjižni (zborni) jezik, pogovorni jezik in narečja

KNJIZEVNI JEZIK:

To je uradni jezik, ki naj bi se uporabljal v sredstvih javnih občil, uradih in pri vseh javnih nastopih. Knjižni jezik se večinoma piše oziroma bere, pa tudi govori. Tako lahko v književnem jeziku pišemo najrazličnejša besedila; npr.: stokovna, publicistična, umetniška, zasebna pisma ...

Pravila zbornega jezika so natančno določena in popisana v slovnica, slovarjih in drugih priročnikih.

Zborni jezik je edina zvrst, ki v pisni obliki pokriva enakomerno ves slovenski prostor.

POGOVORNI JEZIK:

Pogovorni jezik delimo na: zargon, sleng in argo.

SLENG: Tvorijo ga prevzete in custveno obarvane besede. To so besede, ki so v nekem obdobju aktualne, potem pa zamrejo in jih nadomestijo nove. Sleng se od generacije do generacije močno razlikuje. Besede so prevzete predvsem iz tujih jezikov. Npr.: cool, full, mega, ...

ZARGON: Temelji na interesnih govorica, ki ga uporabljajo pri svojem delu ljudje različnih poklicov: mehaniki, zidarji, sportniki, ... Zargonske izraze razume le tisti, ki pozna in razume govorni položaj v katerem so besede ali besedne zveze nastale. Npr.: Zabil je kos. Naredil je totalo.

ARGO: To je skrivni jezik ali latovščina in učinkuje se ozje kot zargon. Poznajo ga samo posvečeni ljudje, ki so s stvarjo popolnoma seznanjeni. To so različne kode, papajščina, ...

NARECJA:

Je zvrst, ki je zemljepisno bolj omejena od pogovornega jezika. Na razvoj narečja vpliva predvsem relief pokrajine. V Sloveniji je zaradi tega nastalo 7 narečnih skupin: koroska, primorska, rovtarska, dolenska, gorenjska, stajerska in primorska. Narečja se od zbornega jezika ločijo v dolgih in kratkih samoglasnikih in sicer tako po njihovem številu kot po barvi. Veliki razločki med narečji so povezani z naravo in

z mestom besedenega naglasa (npr.: oko - oko).

FUNKCIJSKE ZVRSTI:

Pri funkcijskih zvrsteh je pomemben predvsem namen sporočanja, naloga človekove dejavnosti, v kateri je kaka skupina jezikovni sredstev posebej uporabna oziroma v navadi. Take dejavnosti so na primer znanost, publicistika, ... Funkcijske zvrsti delimo na: neumetnostne in umetnostne podzvrsti.

NEUMETNOSTNE:

To so: praktično sporočevalne, strokovno - znanstvene in publicistične veje.

Jezik praktičnega sporočanja: uporabljamo ga za preprosta govorna in pisna sporočila, obvestila, ...

Strokovno - znanstveni jezik: uporabljajo ga ljudje različnih strok kadar strokovno govorijo ali pišejo; delimo ga na dva dela: strokovni in znanstveni jezik.

Strokovni: uporablja termine, nečusveno prikazuje, je objektivni

Znanstveni: več terminov, zamotani stavki, uporablja citate, preglednice, skice, razume ga najozji krog ljudi

Praktično - strokovni: razume ga vsak, to so reklame, obrazci, ...

Poljudno - znanstveni: skoraj brez terminov, dostopen širšemu krogu bralcev in pritegne k branju

Publicistični jezik: uporablja se v besedilih množičnih občil (radio, TV, ...), to so reportaze, feljtoni, kritike, novice, intervjuji, ...

UMETNOSTNE:

To so leposlovnostna in umetnostna besedila, ki imajo vsebino z globljim pomenom.

Učinkujejo večstransko in niso suhoparna. Umetnostna besedila delimo na vezano in nevezano besedo, ti dve pa se na nedramo in dramo.

Zaradi svoje polnosti se v besedilih dostikrat uporabljajo zastareli izrazi za poudarjanje opisovanih obdobj.

Uporabljajo se tudi različne figure (prepletanje in ponavljanje glasov, besed, skladenskih vzorcev, ...), tropi (razne vrste urejenih premikov besednih pomenov, ki jih najpogosteje imenujemo METAFORE in METONIMIJE).

Pri ustvarjanju se avtor opira na svoje nazore; urejen sestav takih nazorov imenujemo POETIKA (z časom se spreminja).

PRENOSNISKE ZVRSTI:

Prenosniška zvrst pomeni, da moramo svoje govorne izjave mnogokrat močno preoblikovati, če hočemo s črkami in locili izraziti tisto, kar želimo. Npr.: besedilo nekega pisma glede na pogovor z sodelujočim človekom.

JEZIKOVNA SKUPNOST

Ljudje, ki obvladajo isti jezik, sestavljajo jezikovno skupnost. Meje jezikovnih skupnosti se navadno ujemajo z mejami nekaterih drugih skupnosti: krajevnimi ali pokrajinskimi (narečne skupnosti), etničnimi (narodne jezikovne skupnosti), ...

DVOJEZICNOST

Dvojezicnost ali BILINGVIZEM je pogosten in naraven pojav na tistih zemljepisnih območjih, kjer se stika ali zivi pomesano več jezikovnih skupnosti. Na teh območjih se uporablja dva ali več jezikov (Slovensko primorje).

JEZIKOVNE INTERFERENCE

Do interferenc prihaja, če drugega jezika ne znamo zadosti dobro, tako da začnemo v drugojezična besedila vpletati prvine svojega materinega jezika. Primer: Iz Beograda idem rada, ali u Ljubljani bu tesko.

PRITISKI NA JEZIK

V kritičnih političnih trenutkih (vojne, sovinizem, ...) lahko pride na dvojezičnih področjih s strani dominantnega jezikovnega področja do jezikovne asimilacije (v takih razmerah je dvojezicnost samo prehodno obdobje pri opuščanju materinega jezika). V te razmere tvori asimilacijska politika. To se na primer dogaja v Trstu, kjer se slovenscina vedno bolj izpodriva iz javnega življenja.